

MARTA WÓJTOWICZ-KOWALSKA
DANUTA REBECH¹

PRAWO AUTORSKIE W KONTEKŚCIE BIBLIOTEK, CZYLI CO SIĘ ZMIENIŁO W USTAWIE O PRAWIE AUTORSKIM I PRAWACH POKREWNYCH PO NOWELIZACJI

Dwudziestego listopada 2015 roku weszła w życie oczekiwana nie tylko przez środowisko bibliotekarskie, lecz również przez inne instytucje objęte dozwolonym użytkiem nowelizacja *Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych*. Niewątpliwie ustawa wyczekiwana, lecz wywołująca także wiele obaw co do charakteru i uprawnień bibliotek. Projekt ustawy o zmianie *Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych* wcześniej został skierowany do konsultacji publicznej (październik 2014 roku). Rozgorzała dwuletnia debata pod przewodnictwem Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w której brało udział wiele ważnych organizacji bibliotecznych, m.in. Poznańska Fundacja Bibliotek Naukowych, Stowarzyszenie EBIB, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich oraz Konferencja Dyrektorów Akademickich Szkół Polskich. Polski parlament przyjął ustawę 11 września, a już 20 listopada 2015 roku weszła ona w życie. Krótki okres pomiędzy uchwaleniem ustawy a opublikowaniem towarzyszących jej rozporządzeń spowodował, że bibliotekom pozostało mało czasu na przygotowanie się do zmian, które niosła ze sobą nowelizacja ustawy. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, chcąc pomóc

¹ Biblioteka Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie

bibliotekarzom zapoznać się z nowymi postanowieniami ustawy, zorganizowało 22 stycznia 2016 roku warsztaty, które odbyły się w Warszawie pt. *Prawo autorskie – co musi wiedzieć bibliotekarz: dozwolony użytek biblioteczny i związane z nim problemy interpretacyjne*.

Najważniejsze zmiany, jakie pojawiły się w znowelizowanej ustawie, to: zmiana dozwolonego użytku (w tym dozwolonego użytku bibliotek oraz dozwolonego użytku edukacyjnego i naukowego); wprowadzenie wynagrodzenia za wypożyczenia biblioteczne (*public lending right*); wprowadzenie regulacji dotyczących dzieł osieroconych; wprowadzenie regulacji dotyczących dzieł niedostępnych w obrocie handlowym; likwidacja opłat na rzecz Funduszu Promocji Twórczości; rozszerzenie prawa cytatu oraz usunięcie artykułu 30 (dotyczącego dozwolonego użytku publicznego)². Ustawa daje autorowi bezwzględne prawo do dysponowania swoim utworem, lecz ustawodawca dla ważnych celów społecznych i pod pewnymi warunkami prawo to ogranicza.

Z punktu widzenia bibliotek najważniejsze zmiany w ustawie dotyczyły artykułu 28, który stanowi podstawę prawną stosowania dozwolonego użytku, czyli wyjątkowych sytuacji, w których prawo zezwala na korzystanie z cudzej twórczości bez zgody autora i pod pewnymi warunkami. Przede wszystkim w artykule tym pojawiło się więcej instytucji mających prawo w zakresie swoich zadań statutowych używać egzemplarzy utworów rozpowszechnionych; zwielokrotniać utwory znajdujące się we własnych zbiorach w celu uzupełnienia, zachowania lub ochrony tych zbiorów; udostępniać zbiory do celów badawczych lub poznawczych za pośrednictwem końcówek systemu informatycznego (terminali) znajdujących się na terenie tych jednostek – oczywiście z zastrzeżeniem, że czynności te nie mają na celu osiągnięcia bezpośredniej lub pośredniej korzyści majątkowej³. Zastąpiono także wyraz „udostępnianie” słowem „użyczanie”,

² B. Szczepańska, *Wprowadzenie do nowelizacji ustawy o prawie autorskim w zakresie dozwolonego użytku bibliotek*, <http://centrumcyfrowe.pl/wp-content/uploads/2015/12/CC-Wprowadzenie-do-nowelizacji-ustawy-o-dozwolonym-u%C5%BCytku-broszura.pdf>, 01.02.2016.

³ Por. Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, tekst jednolity (Dz.U. z 2006 r. nr 90, poz. 631; nr 94, poz. 658; nr 121, poz. 843; Dz.U. z 2007 r. nr 99, poz. 662; nr 181, poz. 1293; Dz.U. z 2009 r. nr 157, poz. 1241; Dz.U. z 2010 r. nr 152, poz. 1016; Dz.U. z 2015 r. poz. 932, 994, 1639, 1923), art. 28.

rozumianym jako ograniczone czasowo przekazanie do korzystania, które nie ma na celu uzyskania bezpośrednio lub pośrednio korzyści majątkowej. Zmianie uległ również zakres korzystania z utworów w celu ich uzupełnienia, zachowania i ochrony. W przypadku możliwości zwielokrotniania utworów przez bibliotekę w celu uzupełnienia kolekcji zniesiono przesłankę niedostępności w handlu, lecz postawiono warunek, że utwór zwielokrotniony musiał się wcześniej znajdować w jej własnych zbiorach. Według nowych zapisów ustawy zezwolono na tworzenie cyfrowych kopii utworów, czyli zmianę formatu utworów w celu ich zachowania i ochrony, lecz wprowadzono wyraźny zakaz zwiększania liczby zbiorów używanych, również tych udostępnianych na terminalach. Oznacza to, że w przypadku zdigitalizowania książki występuje zakaz równoczesnego udostępniania kopii cyfrowej i egzemplarza drukowanego. Jeżeli czytelnik wypożyczył daną książkę w wersji drukowanej, wówczas nie powinno się w tym samym czasie udostępniać jej kopii cyfrowej na terminalu. Pewnego rodzaju wyjątek stanowi sytuacja, gdy biblioteka ma dwa egzemplarze papierowe, a tylko jeden z nich jest wypożyczony⁴. W takim przypadku dopuszczalne jest udostępnianie wersji cyfrowej i jednej wersji papierowej danego egzemplarza jednocześnie. W kwestii korzystania z utworów w celu uzupełnienia, zachowania i ochrony artykuł 28, punkt 2 stanowi, że „zwielokrotnianie, o którym mowa w ust. 1 pkt 2, nie może prowadzić do zwiększenia liczby egzemplarzy utworów i powiększenia zbiorów, odpowiednio używanych i udostępnianych na podstawie ust. 1 pkt 1 i 3”. Należy pamiętać, że artykuł 35 *Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych* wyraźnie mówi, że dozwolony użytek nie może naruszać normalnego korzystania z utworu ani godzić w słuszne interesy twórcy. Nie wyklucza to możliwości sporządzenia egzemplarza archiwalnego (nieudostępnianego i pozostającego w magazynie) bądź udostępniania kopii znajdującego się w magazynie cennego i chronionego pojedynczego egzemplarza np. starodruku (kopia sporządzona w tym przypadku w celu ochrony oryginału). Wracając do kwestii udostępnienia na terminalach, należy pamiętać, że odbywa się ono wyłącznie pod warunkiem, że nie

⁴ B. Szczepańska, *Wprowadzenie do nowelizacji ustawy...*, art. cyt.; B. Howorka, *Ustawa o prawie autorskim po nowelizacjach*, „Bibliotekarz” 2 (2016), s. 33-34.

zawarto wcześniej umowy licencyjnej z wydawcą. Oznacza to, że jeśli biblioteka licencjonuje dostęp do elektronicznych baz danych, to nie wolno jej digitalizować i udostępniać na terminalach zasobów, które w takich bazach się znajdują. Warto w tym miejscu wspomnieć także o dozwolonym użytku osobistym. Artykuł 23 ustawy stanowi, że bez zezwolenia twórcy wolno nieodpłatnie korzystać z już rozpowszechnionego utworu w zakresie własnego użytku osobistego, który obejmuje korzystanie z pojedynczych egzemplarzy utworów przez krąg osób pozostających z związku osobistym, w szczególności pokrewieństwa, powinowactwa lub stosunku towarzyskiego.

Znowelizowano również artykuł 27, który wiąże się ze stosowaniem dozwolonego użytku edukacyjnego i naukowego. Zmieniła się lista podmiotów uprawnionych do korzystania z tego rodzaju dozwolonego użytku. Wśród nich pojawiły się uczelnie (należy przez to rozumieć ich wszystkie jednostki organizacyjne, ich systemy biblioteczno-informacyjne, w tym biblioteki działające w tych systemach) i jednostki naukowe (w rozumieniu *Ustawy z dnia 30 kwietnia 2010 roku o zasadach finansowania nauki*), a instytucje oświatowe (zgodnie z nową definicją zawartą w art. 6, ust. 1, pkt 13) – obejmujące jednostki organizacyjne, o których mowa w artykule 2 ustawy z 7 września 1991 roku o systemie oświaty, a także szkoły i zespoły szkół. Przepisy te dotyczą także jednostek naukowych Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności, krajowych i międzynarodowych instytutów naukowych⁵. Wyżej wymienione instytucje mogą na potrzeby zilustrowania treści przekazywanych w celach dydaktycznych lub w celu prowadzenia badań naukowych korzystać z rozpowszechnionych utworów w oryginale i w tłumaczeniu oraz zwielokrotniać w tym celu rozpowszechnione drobne utwory lub fragmenty większych utworów⁶. Należy tu zaznaczyć, że tego rodzaju korzystanie nie zobowiązuje użytkownika do zapłaty twórcy. Dozwolony użytek edukacyjny i naukowy nie obejmuje bibliotek publicznych.

Istotna zmiana nastąpiła dla organizacji prowadzących nauczanie online. Nowe przepisy rozszerzają zakres dozwolonego użytku edukacyjnego w przypadku nauczania na odległość (*e-learning*), rozumia-

⁵ B. Szczepańska, *Wprowadzenie do nowelizacji ustawy...*, art. cyt.; B. Howorka, *Ustawa o prawie autorskim po nowelizacjach*, art. cyt., s. 33-34.

⁶ Por. *Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych*, art. 27.

nego jako publiczne udostępnianie utworów pozwalające na dostęp do nich w dogodnym czasie i miejscu, które może być realizowane tylko dla ograniczonej liczbowo grupy osób uczących się, nauczających lub prowadzących badania naukowe. Grono to musi być określone przez instytucję naukową lub oświatową. W rzeczywistości oznacza to, że na potrzeby określonej grupy dozwolone jest udostępnianie utworów w zamkniętej przestrzeni wirtualnej⁷. Inaczej mówiąc, podmioty wskazane w ustawie mogą zwielokrotniać i wykorzystywać bezpłatnie utwory w procesie nauczania w systemie *e-learningu*, ale pod warunkiem, że będzie wiadomo, kto z tych kursów korzysta. Kursanci będą musieli identyfikować się poprzez login lub e-mail.

Inną zmianą jest wprowadzenie wynagrodzeń za wypożyczenia biblioteczne (art. 28 i 35). Organizacje zbiorowego zarządzania liczyły na objęcie wypłatami wszystkich typów bibliotek, wszelkich typów zbiorów, a także wypożyczeń prezencyjnych. Ostatecznie wynagrodzenie to dotyczy tylko książek powstałych lub opublikowanych w języku polskim, wyłącznie bibliotek publicznych i nie są do nich wliczane udostępnienia prezencyjne. Wynagrodzenia wypłaca się ze środków publicznych. Nie obciążają one w żaden sposób budżetu czytelników, bibliotek, a przede wszystkim samorządów, w których gestii znajdują się biblioteki publiczne (w tej kwestii warto głębiej zapoznać się z publikacją Barbary Szczepańskiej *Wprowadzenie do nowelizacji ustawy o prawie autorskim w zakresie dozwolonego użytku bibliotek*).

Następna zmiana w ustawie dotyczy wprowadzenia regulacji w zakresie dzieł osieroconych. Pojęcie to oznacza utwory chronione prawem autorskim, których autorzy nie są znani bądź nie ma możliwości dotarcia do nich, a tym samym są to utwory, co do których osoba zamierzająca z nich korzystać nie może ustalić podmiotu autorskich praw majątkowych. Chodzi tu o stwierdzenie autorstwa, oznaczenie podmiotu praw wyłącznych, a także często wiążącą się z tym niepewność, czy upłynął czas ochrony autorskiej danego utworu. Potencjalny użytkownik, chcąc skorzystać taki utwór, miał do tej pory przed sobą alternatywę: albo rezygnację z tego zamiaru, albo świadome naruszenie prawa autorskiego⁸. Według artykułu 35⁵ utworami osie-

⁷ B. Szczepańska, *Wprowadzenie do nowelizacji ustawy...*, art. cyt.

⁸ J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie*, Warszawa 2016, s. 266.

roconymi są utwory opublikowane w książkach, dziennikach, czasopiśmie lub w innych formach publikacji drukiem, w tym np. zdjęcia znajdujące się w tych publikacjach. Dotyczy to także utworów niepublikowanych (np. rękopisów), utworów audiowizualnych i innych utworów utrwalonych na wideogramach oraz fonogramach. Samodzielne zdjęcia i utwory plastyczne nie są objęte regulacją, podobnie jak utwory z woli twórcy opublikowane anonimowo albo pod pseudonimem. Archiwa, instytucje oświatowe, uczelnie, instytuty badawcze, instytuty naukowe Polskiej Akademii Nauk, biblioteki i muzea, a także instytucje kultury, których statutowym zadaniem jest gromadzenie, ochrona i upowszechnianie zbiorów dziedzictwa filmowego lub fonograficznego, jak również publiczne organizacje radiowe i telewizyjne mogą zwielokrotnić opublikowane utwory osierocone, a w przypadku braku publikacji – nadane po raz pierwszy na terytorium Unii Europejskiej lub Europejskiego Obszaru Gospodarczego, oraz udostępniać je publicznie w taki sposób, aby każdy mógł mieć do nich dostęp w miejscu i czasie przez siebie wybranym. Korzystanie z utworów osieroconych jest dozwolone w celu realizacji statutowych zadań służących interesowi publicznemu podmiotów wyżej wymienionych, w szczególności zachowania, odnawiania i udostępniania w celach kulturalnych i edukacyjnych utworów znajdujących się w ich zbiorach. Podmioty te mogą uzyskiwać przychody z takiego korzystania, o ile przeznaczą je na pokrycie bezpośrednich kosztów digitalizacji i publicznego udostępniania utworów osieroconych⁹. Zakres dozwolonego użytku ogranicza się do dwóch pól eksploatacyjnych: zwielokrotniania (w celu ochrony, katalogowania i digitalizacji zbiorów) i udostępniania w Internecie (w celach kulturalnych i edukacyjnych) oraz dotyczy wyłącznie utworów, które są w posiadaniu danej instytucji. Korzystanie z utworu osieroconego trzeba będzie poprzedzić starannymi poszukiwaniami wykonanymi w dobrej wierze. Chodzi tutaj o poszukiwania każdego z uprawnionych, którym przysługują autorskie prawa majątkowe do tego utworu w zakresie wspomnianych pól eksploatacji, polegające na sprawdzeniu informacji na temat tych uprawnionych w źródłach odpowiednich dla po-

⁹ Por. *Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych*, art. 35, pkt 5.

szczególnej kategorii utworów. Staranne poszukiwania należy przeprowadzić w państwie członkowskim Unii Europejskiej lub państwie członkowskim Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA) – stronie umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym, w którym utwór został po raz pierwszy opublikowany, a w przypadku braku publikacji – nadany po raz pierwszy¹⁰. Staranne poszukiwanie nie jest wymagane, jeśli dany utwór jest wpisany do ogólnie dostępnej bazy danych utworów osieroconych OHIM, prowadzonej przez europejski Urząd Harmonizacji Rynku Wewnętrznego. Do tej bazy dane o utworach osieroconych przekazują instytucje zobowiązane do starannego poszukiwania dzieł osieroconych ze wszystkich krajów Unii Europejskiej. Wygaśnięcie statusu utworu osieroconego następuje wówczas, gdy znajdzie się właściciel autorskich praw majątkowych do takiego utworu na polu eksploatacji, na którym określona instytucja korzysta. Takiemu właścicielowi przysługuje godziwa rekompensata¹¹.

Zmiany nastąpiły również w oddziale 6 (*Niektóre sposoby korzystania z utworów niedostępnych w obrocie handlowym*) rozdziału 3 (*Treść prawa autorskiego*) *Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych*. Podstawowym celem regulacji jest ułatwienie poprzez przyznanie ustawowego pośrednictwa organizacji zbiorowego zarządzania na udzielanie odpłatnych licencji, tworzenia cyfrowych kolekcji dzieł niedostępnych w obrocie handlowym i udostępnianych następnie w Internecie przez instytucje, które nimi dysponują. Przedmiotem umów zawieranych w tym trybie są wyłącznie utwory opublikowane po raz pierwszy na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przed dniem 24 maja 1994 roku w książkach, dziennikach, czasopismach lub w innych formach publikacji drukiem. Utwory te muszą być niedostępne w obrocie handlowym, co oznacza niezaspokojenie racjonalnych potrzeb odbiorców ze względu na brak dostatecznej liczby egzemplarzy wprowadzanych do obrotu handlowego bądź nieudostępnianie publiczne w taki sposób, aby każdy mógł mieć do nich dostęp w miejscu i czasie przez siebie wybranym. Regulacja ta dotyczy także pierwszych wydań oraz wydań naukowych i kry-

¹⁰ Por. *tamże*, art. 35, pkt 6.

¹¹ B. Szczepańska, *Wprowadzenie do nowelizacji ustawy...*, art. cyt.

tycznych. Umowy te można zawierać tylko wtedy, gdy dany utwór został wpisany do wykazu utworów niedostępnych w obrocie handlowym, a uprawnieni, którym przysługują autorskie prawa majątkowe, w ciągu dziewięćdziesięciu dni od dnia ujawnienia wpisu nie zgłosili tej organizacji pisemnego sprzeciwu wobec zarządzania przez nią ich prawami. Status licencjobiorcy może przysługiwać jedynie archiwom, instytucjom oświatowym, uczelniom, jednostkom naukowym w rozumieniu *Ustawy z dnia 30 kwietnia 2010 roku o zasadach finansowania nauki* oraz instytucjom kultury, i to tylko w odniesieniu do własnych zbiorów¹².

Inna kwestią znowelizowanej ustawy, na którą należy zwrócić baczną uwagę, to rozszerzenie prawa cytatu. Według artykułu 29¹⁴ wolno przytaczać w utworach stanowiących samoistną całość urywki rozpowszechnionych utworów oraz rozpowszechnione utwory plastyczne, utwory fotograficzne lub drobne utwory w całości w zakresie uzasadnionym celami cytatu, takimi, jak: wyjaśnianie, polemika, analiza krytyczna lub naukowa, nauczanie, a także prawami gatunku twórczości. Warto zauważyć, że korzystanie z rozpowszechnionych utworów plastycznych i fotograficznych możliwe jest tylko w całości, natomiast inne utwory można wykorzystywać w urywkach lub w całości (w przypadku drobnych utworów). Oznacza to, że nie wolno korzystać w ramach prawa cytatu z urywku utworu plastycznego lub fotograficznego. Całkowicie nową formą dozwolonego użytku jest tzw. incydentalny użytek utworów. Zgodnie z ustawą wolno w sposób niezamierzony włączyć dany utwór do innego utworu, o ile włączony utwór nie ma znaczenia dla utworu, do którego został włączony¹³. Inaczej mówiąc, zmiana ta dopuszcza niezamierzone wykorzystanie w nowych utworach innych treści objętych ochroną prawa autorskiego (np. znajdujące się w tle kadru zdjęcie lub muzyka słyszalna podczas relacji na żywo reportera w stacji telewizyjnej). Najważniejsze jest to, że lista przesłanek pozwalająca na korzystanie z prawa cytatu jest otwarta, chociaż niektórzy uważają, że przepis ten ujęto zbyt szeroko.

Nowelizacja *Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych* wprowadza wiele zmian w sprawie bibliotek, które należą do czo-

¹² J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie, dz. cyt.*, s. 291-293.

¹³ Por. *Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych*, art. 29.

łowych instytucji gwarantujących dostęp do wiedzy w społeczeństwie. Niektóre przepisy zostały ujęte niejednoznacznie i nie pozwalają na ich czytelną interpretację, co w przyszłości może sprawiać wiele problemów praktycznych. Celem nowelizacji było dostosowanie polskich przepisów do prawa unijnego oraz zapewnienie możliwie szerokiego i łatwego dostępu do utworów oraz przedmiotów praw pokrewnych w granicach wyznaczonych prawem europejskim i międzynarodowym. Nowelizacja ta nie tylko wprowadza unijne dyrektywy, lecz dostosowuje także prawo autorskie do zmieniającej się i coraz częściej zdigitalizowanej rzeczywistości.

Streszczenie

W 2015 roku doszło do nowelizacji *Ustawy z dnia 4 lutego 1994 roku o prawie autorskim i prawach pokrewnych*, której celem było dostosowanie przepisów prawa polskiego do zachodzących zmian i dyrektyw unijnych. W artykule zasygnalizowano najważniejsze zmiany dotyczące bibliotek w kwestii dozwolonego użytku, dozwolonego użytku edukacyjnego i naukowego, użytku incydentalnego, dzieł osieroconych, dzieł niedostępnych w obrocie handlowych, *public lending right* oraz prawa cytatu.

Słowa kluczowe

prawo autorskie, biblioteka, dozwolony użytek, dozwolony użytek edukacyjny, dozwolony użytek naukowy, użytek incydentalny, dzieła osierocone, prawo cytatu

THE COPYRIGHT LAW AND LIBRARIES, WHAT HAS CHANGED IN *THE ACT ON COPYRIGHT AND RELATED LAWS* AFTER AMENDMENT

Summary

The amendment to the bill on copyright from February 14th 1994 and related legal acts was made in 2015. Its aim was to adapt Polish legal regulations to new requirements and directives set by the European Union. In the article the most significant influence of the new law on libraries – including fair use, educational and academic fair use, incidental use, orphan works,

works unavailable in trade, public lending rights and quotation right – have been discussed.

Keywords

Copyright, library, fair use, educational fair use, academic fair use, incidental use, orphan works, quotation right

Bibliografia

(Ustawa, 1994) Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych tekst jedn. (Dz.U. z 2006 r. nr 90, poz. 631; nr 94, poz. 658; nr 121, poz. 843; z 2007 r. nr 99, poz. 662; nr 181, poz. 1293; z 2009 r. nr 157, poz. 1241; z 2010 r. nr 152, poz. 1016; z 2015 r. poz. 932, 994, 1639, 1923).

Barta Janusz, Markiewicz Ryszard (2016). *Prawo autorskie*. Warszawa: Wolters Kluwer S.A.

Howorka Bolesław (2016). Ustawa o prawie autorskim po nowelizacjach. *Bibliotekarz 2* (2016), s. 33-37.

Szczepańska Barbara, *Wprowadzenie do nowelizacji ustawy o prawie autorskim w zakresie dozwolonego użytku bibliotek*, <http://centrumcyfrowe.pl/wp-content/uploads/2015/12/CC-Wprowadzenie-do-nowelizacji-ustawy-o-dozwolonym-u%C5%BCytku-broszura.pdf> (01.02.2016).